

Hüseyin Şen

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi/Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölümü, İstanbul/Türkiye
Lecturer Doctor, İstanbul University/Faculty of Literature/Department of History, İstanbul/Türkiye

eposta: sen.huseyin.1990@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-2794-299X> <https://ror.org/03a5qrr21>

Atıf/Citation: Şen, H. 2024. Türkistan'da Ulusal Sınırların Belirlenmesi Özbekistan Örneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 12/39, 39-49.

<https://doi.org/10.33692/avrasyad.1324945>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü /Article Types:	Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi /Received:	09.07.2023
Kabul Tarihi/Accepted:	12.09.2023
Yayın Tarihi/Published:	15.06.2024

TÜRKİSTAN'DA ULUSAL SINIRLARIN BELİRLENMESİ ÖZBEKİSTAN ÖRNEĞİ

Türkistan'da ulusal sınırların belirlenmesi ve parçalanarak daha kolay idare edilebilir bir sistem kurulması Bolşeviklerin arzusu doğrultusunda gerçekleşmiştir. Rus İmparatorluğu'nun çöküşüyle yeni kurulan düzen içerisinde yeniden yapılanma ve bağımsız olma düşüncesi, Türkistan aydınlarını cezbetmiştir lakin aralarında yaşanan fikri ayrılıklar ve çatışmalar yek vücut olunmasına engel teşkil etmiş, bölgede yaşamını idame ettiren Türk boyları kendi bağımsızlıklarını ilan etmek için çaba sarf etmişlerdir. Geline nokta 16 Eylül 1924'te Merkez İcra Kurulu oturumunda Türkistan Özbek Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ulusal sınırlara ayrılması hususunda karar alınmıştır. Coğrafyanın suni sınırlara ayrılması sancılı neticeler doğurmuştur. Bu süreçte Feyzullah Hoca, İkmal Akramov Özbekler adına öne çıkan isimlerdir. Ulusal sınırların belirlenmesiyle birlikte Özbekistan ise yedi bölge (Taşkent, Fergana, Kaşkaderya, Semerkand, Zerefşan, Sırderya ve Harezmi bölgeleri) yirmi dört şehir ve yüz yirmi dört ilçeden oluşmuştur. Tacikistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ise Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti içerisinde otonom bölge olarak yer almıştır ve 1929'da bağımsız olmuştur. Bu zaman diliminde özerk bölge olarak kabul edilen Tacikistan'a Garm, Duşanbe, Kulab ve Kurgan Tepe vilayetleri ile Badahşan, Pencikent ve Öretepe gibi şehirler devredilmiştir. Dönemin şahitleri, Sovyet arşivleri ve raporlarını kullanarak hazırladığımız çalışmamız Özbekistan'da Bolşeviklerin suni sınırları nasıl belirlediği ve bu sınır belirlemenin günümüzde Türkistan'da yaşanan olaylara nasıl yansıdığına anlaşılması ve anlamlandırılması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Türkistan, Ceditçilik, Bolşevikler, Feyzullah Hoca, Sınır

DETERMINATION OF NATIONAL BORDERS IN TURKISTAN CASE OF UZBEKISTAN

The determination of national borders and the establishment of a more manageable system in Turkestan were realized in line with the wishes of the Bolsheviks.

However, the collapse of the Russian Empire and the idea of restructuring and independence in the newly established order attracted Turkistan intellectuals. They soon realized that the situation was not as they thought. The intellectual differences and conflicts between them prevented the unity of the Turkish tribes, which continued their lives in the region, made an effort to declare their independence. At this point, at the Central Executive Committee session on September 16, 1924, it was decided to divide the Turkestan Autonomous Soviet Socialist Republic into national borders. The division of geography into artificial borders has had painful consequences. Feyzullah Hoca, İkmal Akramov are prominent names on behalf of the Uzbeks. With the determination of national borders, Uzbekistan consisted of seven regions (Tashkent, Fergana, Kashkadarya, Samarkand, Zerefshan, Sirderya and Khorezm regions), twenty-four cities and one hundred twenty-four districts. The Tajik Autonomous Soviet Socialist Republic was included as an autonomous region within the Uzbek Soviet Socialist Republic and became independent in 1929. In this period, the provinces of Garm, Dushanbe, Kulyab and Kurgan Tepe and cities such as Badahşan, Pencikent and Öretepe were transferred to Tajikistan, which was considered an autonomous region. Our study, which we prepared using the witnesses of the period, Soviet archives and reports, is important in terms of understanding and making sense of how the Bolsheviks determined artificial borders in Uzbekistan and how this situation is reflected in the events in Turkestan today.

Key Words: Turkistan, Jadidism, Bolshevik, Feyzullah Hodja, Borders

Giriş

Rus İmparatorluğu'nun yıkılmasına, demokrat ve sosyalist vekillerden oluşan bir hükümetin kurulmasına sebep olan Şubat İhtilâli, bu rejime karşı uzun bir mücadele sürecinden geçen Özbek ve diğer Türkistan aydınlarını sevindirmiştir. Bu süreçte bütün Türkistan Ceditçileri, Rusya'daki gelişmeleri yakından takip etmişlerdir. Rus merkezi otoritesinin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan yeni siyasi ortam, aydınların hareket kabiliyetini ve gücünü artırmıştır. Bu sebeple Türkistan Ceditçileri, Şubat İhtilâli'ni milli bağımsızlık mücadelesinin önemli aşamalarından biri olarak değerlendirmişlerdir. Onlara göre ihtilâl, Türklerin toprak, milli kültür, siyasi haklar, eğitim ve demokrasi gibi problemlerinin çözülmesine katkı sunacaktır. Ayrıca, Türkistan'a Rus göçü duracak ve İmparatorluk döneminde Müslümanlara yapılan haksızlıklar son bulacaktır. Bu sebeple, Şubat İhtilâli sonrasında Geçici Hükümet'in kurulmasıyla birlikte, Türkistan aydınlarının büyük çoğunluğu hükümetin yanında yer almışlardır (Turkestanskii 1926:10) ancak Şubat İhtilâli'yle kuvvetlenen, Eser, Menşevik ve Bolşevikler, Türklerin bağımsız olma mücadelesine karşı tavır sergilemişlerdir.

Şubat İhtilali sonrasında kurulan geçici hükümetin eski İmparatorluk memurlarıyla (Türkistan Genel Askeri Valiliği) yönetime devam etmesi ve çözüm için somut adımlar atmaması üzerine aydınlar, milli arayışlara yönelmişlerdir. İhtilâl sürecinde gelişen siyasi olayları, milli çıkarlar doğrultusunda tartışıp, Rusya Türkleri arasında birliğin sağlanması için

Türkistan'da Ulusal Sınırların Belirlenmesi Özbekistan Örneği

kongre ve kurultaylar toplamışlardır. Bu girişimlerin sonucunda, Ceditçi aydınların çoğunlukta bulunduğu Şura-i İslam Teşkilatı tarafından 16–21 Nisan 1917 tarihleri arasında toplanan *Bütün Rusya Müslümanları Kurultayı*'nda Rusya Müslümanlarının birlikte hareket etmesini sağlayabilmek amacıyla bütün Türklerin temsil edileceği 30 kişiden oluşan bir *Milli Şura* heyeti oluşturulma kararı alınmış fakat bu karar gerçekleştirilememiştir (Devletşin 1981:144). Zira Tatar Türkleri İdil–Ural Özerk Cumhuriyeti'ni, Başkurtlar Başkurt Özerk Cumhuriyeti'ni, Azerbaycan Türkleri Azerbaycan Cumhuriyeti'ni, Kırım Türkleri Kırım Özerk Cumhuriyeti'ni, Kazaklar Kazak Özerk Cumhuriyeti'ni, Özbekler Hokand Özerk Cumhuriyeti'ni kurmak istemişlerdir (Saray 1996:143). Gelişen bu olayların sonucunda Kızıl Ordu karşısında yalnız kalan Şura-i İslam hareketi direnememiş, bu nedenle Rusya Müslümanları arasında birlik gerçekleştirilememiştir.

Kazaklar kendi aralarında önce yerel kongreler, arkasından da bir Genel Kazak Kongresi düzenleyerek, Alaş Orda Hükümeti'ni kurduklarını ilan etmişlerdir (Amanjalova 2009:42). Özbekler ise Türkistan Genel Valiliği topraklarını kapsayan bir devlet kurma çabasına girmişlerdir. Bu girişimlerin sonucunda Özbekler arasında Kadimci ve Ceditçi olmak üzere iki siyasi grup etkin hale gelmiştir (Hodcayev 1926:5). Bunlar Ceditçilerden oluşan Münevver Kari'nin liderliğindeki İslam Şurası ve Şirali Lapin'in başını çektiği Kadimcilerden oluşan *Ulema Cemiyeti*'dir (Abdullayev v.d 2000:78). İslam Şurası, Türkistanlıların çoğunlukta olduğu özerk bir meclis kurmaya çalışırken, Ulema Cemiyeti Rusya'daki federatif sisteme uygun, Rusların çoğunlukta bulunacakları meclise bağlı bir İslam Adliyesi kurulmasını yeterli görmüştür. Lapin, *Türkistanskiy Vedemosti* gazetesine göndermiş olduğu açık mektupta görüşlerini *"Beni ve yönetmekte olduğum "ulemayı" şovenlikle suçlamanın adaletini toplumun vicdanına bırakıyorum. Söyleyeceğim şu ki; ben bundan önce de gelecekte de Müslümanların İslam prensipleri ve şeriatını esas alan kendi kendilerinin yönetme haklarının korunması ve bunun uygulanmasının taraftarı oldum, olacağım. Bu tutumu siyasi rakiplerim ne şekilde adlandırırsa adlandırırsın, bu beni ilgilendirmiyor* (Yesmagambetov 2015: 126) şeklinde açıkça belirtmiştir.

Rus örgütlenmeler karşısında tutunamayacaklarını anlayan Ulema Cemiyeti, İslam Şurası'yla birlikte hareket ederek, Ekim 1917'de düzenlenen Türkistan Kongresi'nde Hokand (Türkistan) Özerk Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Bu girişimlerinde ise bölge halkın desteğini de almaya özen göstermişlerdir. Aynı zaman diliminde Buhara Emirliği'nde de Osman Hoca ve Abdurrauf Fitrat önderliğinde Buhara Devleti kurulmuştur (Hayit 2004:260). Türkistan bağımsızlık mücadelesinin bu dönemde alevlenmesiyle birlikte, Bolşevikler tarafından bölgede yapılmak istenen bazı uygulamalar ertelenmiştir. 1 Mayıs 1918'de Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (TOSSC) kurulmuş, 1924 yılına kadar varlığını devam ettirmiştir (Erşahin 2003:318). Feyzullah Hoca, Özbekistan'ın gelişimini 1920 Buhara Devrimi'ne bağlamaktadır. Türkistan'ın ulusal sınırlara ayrılmasıyla birlikte Özbek Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin önemli ve gelişen bir parçası olmuştur (Hodcayev 1926:12).

Bolşevikler tarafından bölgede otorite sağlandıktan sonra hâkimiyeti pekiştirmek için nasıl bir yol izleneceği konusu gündeme gelmiştir. Türkistan bağımsızlık hareketi şüphesiz Türkistan halkına ve Ruslara bazı tecrübeler kazandırmıştır. Türkistan eğer parçalanarak ayrı idari birimlere bölünürse, Bolşevikler adına hükmetmek ve yönetmek daha kolay olacaktır. Türkistanlılar ise birlik ve beraberliğin ne kadar önemli olduğunu idrak etmişlerdir. Nitekim hâkim unsur olan Bolşeviklerin istekleri gerçekleşmiş ve Türkistan 1924'ün sonunda ulusal sınırlara ayrılmıştır. Bu amaçla gerçekleşen kongrede Türk dünyası için önemli isimler katılmıştır.

1. TÜRKİSTAN'DA MİLLİ SINIRLARIN BELİRLENMESİ

İlk çağlardan beri Türkistan, Türk boylarının kullanmış olduğu ortak coğrafyadır. Yüzyıllar boyunca devam eden yaşam tarzı, Türk Keneşi gibi adetlerin yanı sıra, Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Buhara Halk Sovyet Cumhuriyeti ve Harezmi Halk Sovyet Cumhuriyeti gibi oluşumlarda birbirleriyle benzerlik göstermiştir. Bölgede Kırgızlar, Özbekler, Kazaklar, Karakalpaklar, Türkmenler ve Tacikler uzun süredir birlikte yaşamaya devam etmişlerdir lakin Sovyet yönetimi için Türkistan'ı parçalayarak yönetmek daha uygun bir görüş olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreç 1924 yılında son aşamasına gelmiştir (Malaya Sovetskaya Ansiklopediya 1939:159). Şubat 1924'te Komünist Partisi'nin merkez organları, bölgesel yerel komünistler ve diğer özel komisyonlar konu üzerinde ayrıntılı olarak çalışmışlardır.

Bölgenin parçalanması ile ilgili sunulan tezlerin aksine Turar Riskulov, Feyzullah Hoca, Mustafa Çokay gibi aydınlar, Türkistanlıların ortak bir geçmişi, hafızası olduğunu ve kesinlikle Türkistan'ın tek parça olması gerektiğini savunmuşlardır. Fakat merkez komünistleri tarafından bu görüş, panislamizm ve burjuva milliyetçiliği olarak yorumlanmış ve reddedilmiştir (Güngör 2017: 81-82).

1920'den beri yaşanan olaylar ve çatışma ortamı, Buhara ve Hive'nin bağımsızlık isteği gibi nedenler sorunun ele alınmasını geciktirmiştir. Buhara'da 2 Eylül 1920'de Devrim Komitesi oluşturulmuştur. Devrim Komitesi'nin başında Abdusaidova bulunurken diğer üyelerini Aminova, Akçurina, Yusupova, İbrahanova, İbrahimova, Hoca Hasan, Feyzullah Hoca, Kul Muhammed ve Sovyet halk komiserleri oluşturmuştur. Bu isimlerden Feyzullah Hoca yeni hükümetin başkanı olurken, Pulatov başkan yardımcısı görevini yerine getirmiştir. Diğer isimler ise Ali Muhiddinov, Siadcanov, Osman Hoca, Hüseyinov, İbrahimov, Burhanov ve Segabutdinov'dur (Hodcayev 1926:76).

10 Mart 1920 yılında Türkistan Komünist Partisi İcra Kurulu, Sultanbek Hocayev, Sancar İsfendiyarov ve Paskutskiy, Orta Asya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin oluşturulması hakkında görüş bildirmişlerdir (Revoluzionniy Vostok 1924:122). Sultanbek Hocayev ayrıca Türkistan'ın ayrılmasının uygunsuzluğuna da vurgu yapmıştır. Aralık 1923 yılında Fergana

Türkistan'da Ulusal Sınırların Belirlenmesi Özbekistan Örneği

Vadisi temsilcileri, Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin bir parçası olarak Fergana Özerk Bölgesi'nin kurulmasını teklif edince durum daha da kritik bir hâl almıştır.

Harezmi Halk Sosyalist Cumhuriyeti liderleri bu konu hakkında kendi görüşlerini ileri sürmüşlerdir. 8 Mayıs 1924'te Harezmi temsilcileri RKP(b) Merkez Komitesine "*Harezmi'deki ulusal sorunun çözülmesi üzerine*" bir mektup göndermiş, Harezmi Halk Sosyalist Cumhuriyeti'nin de sınırlarının belirlenmesini talep etmiştir (Territorialnoe i Administrationoe Deleniye Sayuza SSR 1925:8). Başlangıçta yapılacak sınırlandırmaya dahil olamayan Harezmi Halk Sosyalist Cumhuriyeti 26 Temmuz 1924'te dâhil edilmiştir (Sistematiçeskoe Sabraniye Deystvuyişih Zakanov Sayuza Sovetskikh Sotsialistiçeskih Respublik 1926:206).

12 Haziran 1924'de Stalin tarafından yapılan "Orta Asya Ulusal Cumhuriyetlerin Sınırlarının Belirlenmesi Hususundaki teklif RKP(b) Merkez Komitesi Politik Büro tarafından kabul edilmiştir. Karar tam anlamıyla sınır sürecine bir ivme kazandırmıştır. 15 Temmuz'da RKP(b) Merkez Komitesi Orta Asya Bürosu kurmayları tarafından, ulusal devletler ve bölgeler hakkında faaliyet göstermesi amacıyla geçici büro oluşturmuştur. Özbek Bürosu'na ise Feyzullah Hoca, Rüstem İslamov, Akmal İkrarov, Kari Yoldaş Pulatov, Muhtarcan Saidcanov, Kalugin gibi önemli isimler üye olarak atanmış, İnatayov aday üye olarak belirlenmiştir (Gatagovavd 2005:1). RKP(b) Merkez Komitesi tarafından oluşturulan bölge komisyonu tartışmalı konular hakkında özel karar komisyonları ve alt komisyonlarla birlikte hareket etmiştir.

Bölgesel komisyonların bileşmesiyle F. Hoca, Y. Abdurrahmanov, A. Rahimbaev, S. Hocabov, K. Otabayev, R. İslamov, N. Aytakov, İ. Aydarbekov, İ. Vareykis, D. Mancara, İ. Mejlauk, H. Sahat Muratov gibi isimler ön plana çıkmıştır. Stalin devrimin 17. yılı münasebetiyle yapmış olduğu konuşmada bu isimlere teşekkür ederek, yapmış olduğu katkılara vurgu yapmıştır (Revolutsia i Natsionolnasti Ejemesyaçniy Jurnal Sovyeta Natsionolnasti 1934: 1). Ancak Stalin'in politikalarının nedenli tutarsız olduğunu Akmal İkrarov ve Feyzullah Hocayev'in 1938 yılında mahkemede vermiş olduğu ifadeler gün yüzüne çıkarmaktadır. Bunu destekleyecek tarihi materyaller elbette mevcuttur. 14 Mart 1938 Sovyet Sibirya gazetesinde Feyzullah Hocayev'in halkına ihanet içerisinde olduğu, sağ blokta yer aldığı ve bu nedenle idam edildiği haberleri yapılmıştır (Sovetskaya Sibirii 1938:3). İki yıl önce yine aynı gazetede Feyzullah Hoca hakkında övgü dolu sözler yer almıştır. O dönem gazetelerini birbirinden bağımsız düşünmemek gerekir. Çünkü tüm Sovyet topraklarında yayın yapan gazeteler Pravda Gazetesi'nin aynası konumundadır.

Yaşana bu gelişmelerin ardından 16 Eylül 1924'te Merkez İcra Kurulu oturumunda Türkistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin ulusal sınırlara ayrılması hususunda karar alınmıştır. Bu oturumda alınan kararlar 5. Bütün Buhara Halk Temsilcileri ve 5. Bütün Harezmi Halk Temsilcileri kurultayında da kabul edilmiştir (Malaya Sovetskaya Ansiklopediya 1938:159). 20 Eylül'de Feyzullah Hoca bütün Buhara Kurultayı'nda halk temsilcilerine Orta

Asya ulusal devletlerin sınırlara ayrılması hakkında bir sunum gerçekleştirilmiştir. Halk nezdinde durumun daha iyi anlaşılabilmesi ve anlatılabilmesi adına çalışmalar gerçekleştirilmiş, yazılı ve görsel öğeler hazırlanmıştır. Bunlar arasında yayınlanmış olan bir el kitabı mevcuttur ve bu el kitabı o zamana kadar yapılmış çalışmaları kapsamlı şekilde anlatmaktadır. Alfabetik sırayla bölgeler, iller, ilçeler verilmiş, merkeze uzaklıkları ve nüfus bilgileri gibi malumatlar da bu el kitabında mevcuttur (Territorialnoe i Adminstrationoe Deleniye Sayuza SSR 1925: 3).

25 Kasım 1924'te İkinci Tüm Rusya Oturumu'nun XI. Merkez İcra Komitesi Toplantısı'nda Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin milli devletlere ayrılması kararı onaylanmıştır. Alınan kararda Özbek halkının Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nden ayrılarak yeni bir Özbek Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulmasına karar verilmiştir (Konstitutsie i Konstitutsionnie Akti RSFSR 1918-1937 1940:155). Türkmenler ve Kazakların Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak ayrılmasına; Kırgızların ise Taciklerle birlikte özerk bölge statüsüne getirilmesine yönelik durum ortaya çıkmıştır. İkinci Tüm Rusya Sovyet Kongresi'nde konuşan Mir Said Sultan Galiev "Biz Sovyet iktidarıyız, biz bu iktidara inandık ve destek verdik, hiç kimsenin Sovyet iktidarımızı yıkmasına izin vermeyeceğiz. Onu göğsümüzü gererek koruyacağız" (Vserosiskiy Syezd Sovyetov(RSFSR) 1924:41) beyanında bulunmuştur. Toplantıya katılan Türk delegesinin konuşması kayıtlarda mevcut değildir fakat Galiyev'in yukarıda belirttiğimiz ifadeleri bize durum hakkında fikir vermektedir.

1 Ocak 1925'te alınan kararın ilanı "Özbek ve Türkmen Birliği Cumhuriyetleri iç savaşın bazı dönemlerinde geçici olarak Rusya Federasyonu'ndan ayrılmışlardı ve şu anda Sovyet gücünü pekiştirmek için Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği üyeleridir. 6 Temmuz 1923 tarihli Birlik Merkez Yürütme Komitesi ikinci oturumunda SSCB Anayasası kabul edildi ve onaylandı. Anayasaya göre birlik dört sendika devletini RSFSR, Ukrayna SSR, Belarus ve Zak, SSR kapsıyordu. 1924'ün sonunda Birlik Cumhuriyetleri'nin sayısı altıya çıkmıştır. Beşinci Tüm Buhara ve Harezmi Kurultayı ve Türkistan ASSR Merkez İcra Komitesi IV. Oturumu'yla Orta Asya'nın sınırlandırılması sorunu çözülmüştür. Birlik Merkez Seçim Komisyonu II. Oturumu bu ayrılmayı onayladı ve ilgili halkların kararına göre daha yeni kurulan iki Birlik Cumhuriyeti, Özbek SSR ve Türkmen SSR, SSCB'ye katılmıştır" (Territorialnoe i Adminstrationoe Deleniye Sayuza SSR 1925:8) şeklinde olmuştur.

Açıklamanın ardından Türkistan'da Özbek SSR, Kırgız (Kazak) SSR, Türkmen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri kurulmuştur. Karakalpaklar, Tacikler ve Kırgızlar (Kara Kırgız) Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak yeniden teşkil edilmiştir. Karakalpak ve Kara Kırgız Otonom Cumhuriyetleri Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlanmış, Tacikistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ise 1926'da Özbek Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne dâhil edilmiştir.

2. ÖZBEKİSTAN SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ

Türkistan'da Ulusal Sınırların Belirlenmesi Özbekistan Örneği

1924 yılında Türkistan'ın ulusal sınırlara bölünmesi üzerine ayrıntılı çalışmalar yapıldığı deklare edilse de hayata geçirilen uygulamalar bunun kâğıt üzerinde gerçekleştirildiğinin kanıtı niteliğindedir. Başka bir geçerli neden ise Bolşevikler, Rus İmparatorluğu'nun kurmuş olduğu sistemi değiştirmek istemişlerdir. Çünkü onlar her anlamada eski Rus İmparatorluğu'ndan farklı olduklarını ve herkesin haklarını koruyacaklarını beyan ederek iktidara gelmişlerdir. Geline aşamada sadece kılıf değiştirilmiştir. Buna örnek olarak Türkistan da bulunan 238.029 işçiden 78.906 Türk, 159.123'ü Rus vatandaşı olması verilebilir. Yine Ruslardan 26.810 esnaf ve tüccar bulunurken, Türklerin sayısı 9.868'dir (Çokay 2000:28-29). Bolşeviklerin iddiasına göre Türkistan kendi idareleri altında çağ atlamıştır lakin yukarıdaki örnekleri hayatın her kademesinde görmek mümkündür. Parçalanmış Türkistan bu uygulamaları daha kolay hale getirmiştir.

Yapılan taksimata göre; Semerkand Bölgesi, Kattakurgan, Hocend ve Cizzak vilayetlerinden oluşturulurken, Cizzak Vilayeti'nin altı ilçesi Kazak SSC'ye bırakılmıştır. Yine Semerkand vilayet olarak Tacik ÖSSC içerisinde yer alırken, üç ilçesi Özbek SSC'ye dâhil edilmiştir. Sırderya Bölgesi'nden Taşkent Vilayeti'ne bağlı on ilçe Kara Kırgız ÖSSC'ye bırakılmış, Taşkent ve Mirzaçul Özbekistan'a dâhil edilmiştir (Vse Sredniya Aziya Spravoçnaya Kıniga "Özbekistan" 1926: 3; Territorialnoe i Adminstrationoe Deleniye Sayuza SSR 1925: 16). Görüldüğü üzere taksimatta büyük sıkıntılar vardır çünkü bölgede yüzyıllardır iç içe yaşamış bir milleti ayırıştırmak kolay olmayacaktır. Nüfus verilerine bakıldığı zaman durum daha iyi anlaşılacaktır.

Türkistan coğrafyasında ayrışmanın en zor yaşandığı bölgelerin başında Fergana Bölgesi gelmektedir. Fergana Vadisi Türkistan'ın için önemli tarım alanlarından. Kırgızlar ve Özbekler ağırlıklı olarak bölgede ikamet etmektedirler. Sınırlar meselesinde Fergana Bölgesi'nin Özbekistan'a katılan vilayetleri şunlardır. Hokand, iki yerleşik olmayan alt birimini Kara Kırgız ÖSSC'ye bırakarak Özbek SSC'ye dâhil olmuştur. Yine Andican Vilayeti'nin yedi ilçesi ve Nemagan Vilayeti'nin de on ilçesi Kara Kırgız ÖSSC'ye katılmıştır. Fergana Vilayeti'nden dört ilçe Kara Kırgız ÖSSC'ye, Oş Vilayeti'nden Bulakbaşı ve Manyak Özbekistan'a katılmıştır. Özbekistan SSC'nin nüfusu 3.731.146, Özbek nüfusu ise 2.583.751'dir. Kazaklar 81.862, Tacikler 595.004, Ruslar 150.308 ve diğer yerleşik unsurlar 229.887 kişiden ibarettir (Vse Sredniya Aziya Spravoçnaya Kıniga "Özbekistan" 1926: 3).

1928 yılı nüfus verilerine göre Özbekistan SSC'nin nüfusu 4.343.200, şehirlerde ikamet eden nüfus ise 951.500'dür. 1932 nüfus sayımında 5.198.200, şehirlerde yaşayanlar 1.199.200 kişidir. 1937 yılı nüfus sayımında ise rakam 6.029.200, şehirlerin nüfusu 2.074.000'dir (Uzbekistan Vo Vtoruyu Piyatiletku 1932:113). Sovyet idaresinin tesisi ve endüstriyel yatırımların artmasıyla şehir hayatının düzenli bir artış içerisinde olduğu görülmektedir.

1941 Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası'nda Karakalpak, Taşkent, Fergana, Andican, Nemagan, Semerkand, Buhara, Surhanderya ve Harezmi bölgelerinden

oluştugu belirtilmiştir (Konstitutsiya (Osnovnoy Zakon) Uzbekskey Sovetskoy Sotsialistçeskey Respubliki 1941:6). Zerefşan Bölgesi'nin merkezi Eski Buhara'dır. Buhara altı ilçe, Gijduvan yedi ilçe, Kermine yedi ilçe ve Nurata ise üç ilçeden oluşmaktadır. (Zarafşenskaya Oblast i Atdehniy Keminihskiy Rayon 1925:1; Vse Sredniya Aziya "Özbekistan" 1926:384). Bölge o dönem için km²'ye düşen insan sayısı bakımından Özbekistan SSC'nin beşinci bölgesi konumundadır.

Semer kand Bölgesi'nin merkezi Semer kand şehridir. Bölge ilk taksimatta dört il ve 67 ilçeden oluşmaktadır (Territorialnoe i Adminstrationoe Deleniye Sayuza SSR 1925: 213). Daha sonra bu sayı 57 ilçeye düşürülmüştür. Bölgede Cizzak kentine bağlı on dört ilçe, Kattakurgan on altı ilçe, Semer kand yirmi ilçe ve Hocend'e bağlı yedi ilçe bulunmaktadır (Spisok Naselennih Mest Uzbekskey SSR 1925: 1). Bölgenin toplam nüfusu 633.000'dir (Vse Sredniya Aziya Spravoçnaya Kıniga "Özbekistan" 1926:384).

Kaşkaderya Bölgesi'nin merkezi Karşı şehridir. Bölgede üç şehir ve on üç ilçe yer almaktadır. Bekbudak dört ilçe, Güzar dört ilçe ve Şehrisebz beş ilçeyi ihtiva eder (Spisok Naselennih Mest Uzbekskey SSR, Vipusk 5, Kaşkadarskaya Oblast 1926:1). Bölgenin yüz ölçümü 29.474 km² iken, nüfusu 245.000'dir (Vse Sredniya Aziya Spravoçnaya Kıniga "Özbekistan" 1926:384). Yine Özbekistan'ın önemli bölgelerinden birisi olan Surhanderya, Güney Özbekistan'da yer alır. Bölgenin merkez şehri Şirabad'dır. Baysun'a bağlı üç ilçe, Şirabad dört ilçe bulunmaktadır (Spisok Naselennih Mest Uzbekskey SSR i Tajikskoy ASSR, Vipusk 7, Surhandarskaya Oblast 1925:2). Bölgenin toplam yüzölçümü 21.679 km² iken, nüfusu 150.000'dir. Kilometre kareye düşen insan sayısı ise 34,7'dir (Vse Sredniya Aziya Spravoçnaya Kıniga "Özbekistan" 1926:384).

Taşkent Bölgesi'nin merkezi Taşkent'tir. Taşkent Bölgesi, 1925 yılında 232.609 nüfusa sahip, iki il, 27 ilçe ve 208 köyden oluşmaktadır (Territorialnoe i Adminstrationoe Deleniye Sayuza SSR 1925:215). 1 Ocak 1925 yılında yapılan sınırlamaya göre veriler yukarıdaki gibidir. Ancak daha sonra ayrıntılı olarak yapılan taksimatta bölge iki il, 26 ilçe ve 189 köyden ibaret gözükmetedir. Rakamlar arasında farklılıklar bulunmaktadır. Ancak bu farklılıklar bazı yerleşim yerlerinin birleştirilmesi ve aynı isimle anılmasından kaynaklanmaktadır. Bölgede Taşkent'e bağlı 19 ilçe ve 646 alt yerleşim birimi bulunurken, Mirzacul iline bağlı yedi ilçe ve 127 alt yerleşim birimi bulunmaktadır (Spisok Naselennih Mest Uzbekskey SSR, Vipusk 4, Taşkentskaya Oblast 1926:1).

Fergana Bölgesi'nin merkezi Hokand şehridir. Dört il ve 70 ilçeden oluşmaktadır. Andican, Hokand, Nemagan ve Fergana olarak ilk başta taksim edilmiş olup, daha sonra Fergana ilinin ismi Margilan olarak kayıtlara geçmiştir. (1941 Özbek Anayasası'nda tekrar Fergana ismiyle anılmaktadır). Bölgenin ilçe sayısı 72 olarak değişmiştir. Bölgenin en kalabalık nüfusa sahip şehri Hokand olup nüfusu 120.984'dür. İkinci sırada ise Andican şehri bulunmaktadır (Territorialnoe i Adminstrationoe Deleniye Sayuza SSR 1925: 215-126).

Türkistan'da Ulusal Sınırların Belirlenmesi Özbekistan Örneği

Hokand şehrine bağlı 21 ilçe, Andican 16 ilçe, Mergilan 16 ilçe ve Nemagan 19 ilçeye sahiptir (Spisok Naselennih Mest Uzbekskoy SSR i Tadjikskoy ASSR, Vipusk 3, Ferganskaya Oblast 1925:2). Bölge toplamda 1.489.000 nüfusa sahiptir ve yüz ölçümü 30.808 km²'dir (Vse Sredniya Aziya Spravoçnaya Kniga "Özbekistan" 1926:384).

Harezmi Bölgesi Gürlen, Ürgenç ve Hive vilayetlerinden oluşmaktadır. Gürlen'e bağlı dokuz ilçe, Ürgenç altı ilçe ve Hive sekiz ilçeden teşekkül olmuştur (Spisok Naselennih Mest Uzbekskoy SSR i Tadjikskoy ASSR, Vipusk 8, Harezmskaya Oblast 1925: 1). Bölgenin toplam nüfusu ise 290.000'dir (Vse Sredniya Aziya Spravoçnaya Kniga "Özbekistan" 1926:384). Bu süreçte özerk bölge olarak kabul edilen Tacikistan'a ise Eski Buhara Cumhuriyeti'nden Gharm, Duşanbe, Kulab ve Kurgantepe vilayetleri devredilmiştir. Yine Eski Türk Cumhuriyetinden Badahşan, Pencikent ve Öretepe Tacikistan sınırlarına dâhil edilmiştir. Tacikistan 1926'dan sonra Özbek SSC'nin içerisinde özerk bölge olarak yer almış, 1929'da ise bağımsız olarak ayrılmıştır (Spisok Naselennih Mest Uzbekskoy SSR i Tadjikskoy ASSR, Vipusk 1, Tadjikistan 1925:2).

Değerlendirme ve Sonuç

Türkistan 1916 Bağımsızlık Hareketi sonucunda ağır bedeller ödemek zorunda bırakılmıştır. Ekim İhtilâli, Türkistan halkı için yeni bir umut olmuştur. Zira Milliyetler Beyannamesi'nde her toplumun çoğunlukta olduğu bölgede bağımsız olabileceğini ifade edilmiştir ancak bağımsız ve tek bir vatan için uğraşmışlar da bunda muvaffak olamamışlardır. Ancak 1924 yılında gerçekleşen ulusal sınırlara ayrılma projesi gecikmeli de olsa ortaya dört bağımsız cumhuriyet çıkarmıştır. Özbekistan, Türkistan'ın kalbi olarak nitelendirilebileceğimiz bir coğrafyada konumlanmıştır. Tarihi hafızanın sürekli diri tutulduğu bu topraklar Sovyetler için de önemli olmuştur. Ulusal sınırlar belirlenirken yapılan taksimat Türkistan coğrafyasında karışıklık doğurmuş, Kazakistan ve Özbekistan arasında su sorunu ortaya çıkmıştır. Yine Özbekistan ve Kırgızistan arasında Fergana Vadisi'nin paylaşımı konusunda çatışmaların temelinde suni sınır taksimatı yatmaktadır. Tacikistan ve Özbekistan arasındaki sınır sorunlarının nedeni de Bolşevikler tarafından çizilen suni sınırlardır. Ayrıca tarihi süreç içerisinde uzun müddet Özbek hanlıklarının kontrolündeki şehirlerden bazıları Tacikistan'a bazıları Kırgızistan ve Kazakistan'a devredilerek nüfus sorunu ortaya çıkartılmıştır.

Kaynakça

- ABDULLAYEV, R, AGZAMHODCAYEV.2000. Türkistan V Naçale XX Veka. Taşkent: Şark.
- AMANCALOVA, D. 2009. Alas v Etnopolitiçeskiy İstorii Kazakhistana. Almatı: İzdatelskiy Dom "Toymas".
- ÇOKAY, Mustafa. 2022. *Türkistan Pad Vlastiyu Sovetov*. Kazan: Gruppya Otsenki Riskov.

- Erşahin, Seyfettin. 2003. "Türkistan'da "Verilen Bağımsızlık"tan "Alınan Bağımsızlığa" Yürüyüşü Üzerine Bazı Değerlendirmeler" *AÜİFD XLIV(1)*: 313-343.
- GATAGOVA, L.S, vd, Tsk RKP(b)- VKP(b) i Natsionalniy Vapros. 2005. Moskva: Rosspyen.
- Güngör, E. 2017. "Kırgızistan'da Bolşevik Komitelerin Kurulması ve Kırgızlar". *Akademik Hassasiyetler* 4 (7) : 71-84 .
- HAYİT, Baymirza. 2004. Türkistan Devletlerinin Milli Mücadele Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- HODJAYEV, Feyzullah, RISKULOV, Turar, vd. 1926. Oçerki Revolitsionnogo Divijeniya V Sredniy Azii. Taşkent: Izd. Nauchnoy Assotsiatsii Vostokovedeniya pri. TSIK SSR.
- HODJAYEV, Feyzullah. 1926. K İstorii Revolutsii v Buhare. Taşkent: Gosudarsvennoe İzdatelstvo UZSSR.
- Konstitutsie i Konstitutsionnie Akti RSFSR 1918-1937. 1940. Moskova: Vedomosti Berhovnogo Soveta RSFSR.
- Konstitutsiya (Osnovnoy Zakon) Uzbekskoy Sovetskoy Sotsialistçesкой Respubliki. 1941. Taşkent: Uzbekskoye Gosudarstvennoye İzdatel'stvo.
- Kto Takie Bılı Cedidi,. 1926. Taşkent: Sredniyeaziatskogo Kominiçestkogo Universiteta.
- Malaya Sovetskaya Ansiklopediya. 1939. Tom II, Moskova: Mospodigraf.
- Revolutsia i Natsianolnasti Ejemesyaçniy Jurnal Sovyeta Natsionolnastiy. 1934. Komünist Akademi Yayınları S. 11. s..
- Revoluzionniy Vostok. 1924. No 6. Moskova: Gosudarstvennoe İzdatelstvo.
- SARAY, Mehmet. 1996. Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Sistematiçiskoe Sabraniye Deystvuyışih Zakanov Sayuza Sovetskih Sotsialistçeskih Respublik, Kıniga Pervaya Politiçikesiy Stroy. 1926. Moskova: Sovestkoe Zakonodatelstvo.
- Sovetskaya Sibirii. 14, 03, 1938. No, 60 (5528).
- Spisok Naseleñnih Mest Uzbekskoy SSR İ Tadjikskoy ASSR. 1925. Vipusk 6. Zarafşenskaya Oblast i Atdelniy Keminihskiy Rayon. Semerkant: İzdaniye T. S. U. U. SSR.
- Spisok Naseleñnih Mest Uzbekskoy SSR i Tadjikskoy ASSR. 1925. Vipusk 3. Ferganskaya Oblast. Semerkand: İzdaniye T. S. U. U. SSR.
- Spisok Naseleñnih Mest Uzbekskoy SSR İ Tadjikskoy ASSR. 1925. Vipusk 8. Harezmskaya Oblast. Semerkand: İzdaniye T. S. U. U. SSR.
- Spisok Naseleñnih Mest Uzbekskoy SSR i Tadjikskoy ASSR. 1925. Vipusk 1. Tadjikistan. Semerkand: İzdaniye T. S. U. U. SSR.
- Spisok Naseleñnih Mest Uzbekskoy SSR i Tajikskoy ASSR. 1925. Vipusk 7. Surhandarinskaya Oblast. Semerkand: İzdaniye T. S. U. U. SSR.
- Spisok Naseleñnih Mest Uzbekskoy SSR. 1926. Vipusk 4. Taşkentskaya Oblast. Semerkand: İzdaniye T. S. U. U. SSR.
- Spisok Naseleñnih Mest Uzbekskoy SSR. 1926. Vipusk 5. Kaşkadarinskaya Oblast. Semerkand: İzdaniye T. S. U. U. SSR.
- Spisok Nasellennih Mest Uzbekskoy SSR. 1925. Vipusk 2. Semerkand Oblast, Semerkand: İzdaniye T. S. U. U. SSR

Türkistan'da Ulusal Sınırların Belirlenmesi Özbekistan Örneği

Sudebniy Atçet Pa Delu Antisavetskava Prava- Troitskistkava Bloka, 2-13 Marta. 1938. Moskova: Yuridicheskoye izdatel'stvo NKYU SSSR.

TAMURBEK, Devletşin. 1981. Sovyet Tataristanı. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınevi.

Territorialnoe i Administrativnoe Deleniye Sayuza SSR Na 1- Yanvarya 1925. Moskova: Tip. MKH. İm F.Ya Lavrova.

Uzbekistan Vo Vtoruyu Piyatiletku 1933-37. 1932. Taşkent.

Vse Sredniya Aziya Spravoçnaya Kınıga "Özbekistan". 1926. Taşkent: Vse Sirendiya Azii.

Vserosiskiy Syezd Sovyetov(RSFSR). 1924. Moskova: VTSİK.

YESMAGAMBETOV, Köşim. 2015. Mustafa Çokay "Türkistan Bağımsızlık Mücadelesine Adanmış Bir Ömür". çev. Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu. İstanbul: Ötüken Neşriyat.